

Рецензия

на

дисертационния труд на Марина Полякова на тема „Сюрреалистичната образност в романите на Тони Морисън“ от проф. дфн Стефана Русенова

Прочетох с интерес дисертационния труд на Марина Полякова. Намирам темата за сюрреалистичната образност в зрялото творчество на Тони Морисън за удачно подбрана и очертаваща своя ниша в огромната критическа литература за голямата афро-американска писателна-нобелистка. За разлика от множество проучвания върху сюрреалистичната образност предимно в поезията, Полякова се насочва към прозата, а изборът ѝ на романи от зрелия период на Морисън продължава линията на изследвания на метафоричността от 1980-те години върху ранните романи /Уилис, Джоунс и Винсън/, което дава възможност да се проучи дали присъствието на сюрреалистични образи е трайна тенденция.

В увода към дисертацията се формулира задачата „чрез образността да се изгради сюрреалистична рамка, за да се проследи как Морисън естетизира етническата проблематика в един противоречив контекст на неоколониална съпротива“/Автореферат:8/. Полякова заявява и една по-широка цел, чрез изучаване образността на Морисън да се хвърли нова светлина върху сюрреализма като значимо литературно течение, което преобръща традиционни за западните култури йерархии от гледната точка на маргинализирания „друг“.

Характерен за цялото изследване е стремежът на докторантката да не се ограничава в заявената рамка на образността, а да я поставя в един по-широк идейно-философските и психологически контекст. Основният методически подход на изследване, който не е очертан ясно в увода, почива върху търсенето на прилики между фигуративния език в два романа на Морисън и сюрреалистичната образност като дисертантката постоянно разширява паралелите по линията на сходни концепции, успоредни стратегии, похвати и общи тематично-сюжетни мотиви. При уточняване на основните понятия, с които се

борави в дисертацията, акцентът пада върху спецификата на сюрреалистичната образност, но липсва дефиниране на основния термин „образност”, който очевидно се използва като събирателно за символи и тропи. Едно по-прецизно отграничаване и проучване на символното би довело до интересни изводи за тенденция към символизиране в стила на писателката, както личи от конкретните анализи.

. Втора глава предлага панорамен обзор на сюрреализма и неговата миграционна история между Европа и Новия свят, от френската сюрреалистична школа на 1920-те години, през историческия преглед на магическия реализъм и етнографския сюрреализъм до най-новите тенденции на Афро-сюрреалното на Амуре Барака. Посочват се основни характеристики на сюрреалистична образност и идейно-философските и естетически положения на ранния сюрреализъм с акцент върху автоматичното писане², превес на ирационалното и подсъзнателното, алогично съпоставяне на несъвместими елементи т.н...Подробно се разглежда авторитетната антология на Кели и Роузмънд и се изтъкват тематични и естетически моменти от ранния европейски сюрреализъм които изграждат приемствеността между модернистичното и постмодерно писане. Тази обемиста глава /60 стр./ разкрива задълбоченото запознаване на дисертантката с няколко полета на знание, от модернистичния авангард на сюрреализма до постмодернизма и постколониалната теория, и по само себе си представлява една самостоятелна студия върху историческото развитие на сюрреализма. Това, което ми липсва, е по-тясно обвързване на богатия исторически преглед на сюрреализма със задачите на дисертацията. Например, не се коментира важният за тезата въпрос защо за отправна точка се избира ранния сюрреализъм, а не линията на магическия реализъм, с който традиционно се свързва писателката. Въпросът за отликите на прозата на Морисън от магическия реализъм се коментира едва в прекалено дългото заключение/с.271, 272/, докато мястото му е в тази глава. По подробно обговаряне на избора на темата с оглед на открояването ѝ от магическия реализъм още в началото би позиционирало по-прецизно тезата.

Трета глава започва с разглеждане на не-фикционалните трудове на Морисън и продължава с внушителен обзор на пет десетилетия критическа литература върху писателката. Обръща се внимание на критически проучвания, свързани с каноничната американска литература и афро-американска тематика, сравнителни изследвания по

линията на модернизма/ Фокнър и Улф/ и постструктурализма, до най-съвременни оценки за писателката. Добро впечатление прави стремежът на дисертантката към изчерпателност на критическия преглед, както и опитите ѝ да вземе отношение към критически мнения от гледна точка на своето изследване/ Например статията на Сюзън Уилис, с.110,111/ .

Следващите две глави върху романите „Джаз” и „Дом” са според мен най-интересни и разкриват способността на авторката за самостоятелен прочит и интерпретиране. Четвърта глава върху „Джаз” разгръща паралела между сюрреализма и повествователните стратегии на Тони Морисън на всички нива - от сходни образи до сюжетно-тематични мотиви и герои. Трябва да се отбележи постоянният стремеж при анализа да се търсят по-обширни паралели със сюрреалистичното писане на ниво стратегии и похвати, като колаж, дефамилиаризация , т.н. Градът е разгледан като буквален и символен топос, където чернокожите се срещат с урбанистичната модерност .

Заслужава внимание наблюдението върху сходството между музикалната структура на джаза и композиционната организация на романа. Редуването на гласове, напомнящо на джазовата импровизация, изгражда кръговата структура на ментален пейзаж, която постига едновременност на минало и настояще и размива границата между реално/ нереално , индивидуално/колективно. Намерени са убедителни успоредици между романа на Бретон „Надя” и любовния триъгълник в „Джаз”, особено при анализа на многозначният персонаж на убитата Доркас , който подкопава антиномията битие/небитие, реално/въображаемо. Друга интересна интерпретация е на сходството между моментната лудост на Вайълънт, която нарязва лицето на мъртвата и прекъсва погребалната церемония, и сюрреалистичните виждания за анархистичното поведение, истериката и лудостта като актове на освобождаване на подсъзнанието от рационалния контрол. Убедителни са наблюденията за дефамилиаризиране на познатите пространства на дома и града с цел да се дестабилизира познатия реален свят и се смени фокуса към граничните пространства между реалност/сън, видимо/невидимо, присъствие/отсъствие, живот/смърт. Именно в такава гранична зона се изследва централната тема за загубата на африканското минало чрез историите на Уайлд и Голдън Грей. Тук паралелът с ранните сюрреалисти е потърсен по линията на техния култ към „примитивното съзнание” като алтернатива на

катастрофиралите евроцентристки ценности след войната и централната за Тони Морисън афро-американска тематика. Много интересен е анализът на двойствената противоречива същност на Уайлд: жена и невинно дете, демон и даваща живот, невинност и разрушителна стихия, тя е въплъщение на примитивното съзнание. Същевременно мотивите на Уайлд за отсъстващата майка, чиято следа Джо търси, и пещерата, която обитава, отвеждат към характерната афро-американска проблематика за стремежа към самоидентификация у хибридният, маргинализиран субект чрез възстановяване на прекъснатите връзки с миналото. Внимателно са отбелязани и митичните измерения на мистичната среща на Джо с невидимата Уайлд, свързани с устния африкански фолклор. Друг интересен образ, е Голдън Грей, чието име насочва към голямата американска тема за расовия конфликт между бели и черни.

Умението на Полякова да намира допирни точки със сюрреалистите по отношение на образно съдържание и на общи принципи на построяване на образа и разгръщането им на сюжетно ниво проличава и в следващата глава, посветена на предпоследния роман на Морисън „Дом“. И тук анализът се развива многопосочно като се търсят както допирни точки със сюрреалистичната естетика, така и формални белези на постмодерното писане. Убедително са обрисувани сходства по линията на повествователни стратегии и образи, които почиват на съпоставяне на несъвместими реалности. Очертани са техники за субективизирането на повествованието като фрагментиране на разказа, двойственият наративен глас, кръговата композиция с обърната хронология. Потърсени са корените на характерната за Тони Морисън призрачна образност отвъд ранния сюрреализъм и Бретон, в готическата традиция.

Интерес представлява интерпретацията на хаотичните ретроспекции на братата и сестрата и тяхното символно преработване като условие за себепознание и преоткриване на афро-американската идентичност. Постигнат е деликатен баланс между сюрреалистичните елементи и психоаналитичните интерпретации на подтиснатото, раздвоено съзнание у двамата герои, обяснено чрез препратки към фройдистката психология и психология на травмата. Коректно са отчетени различните виждания на сюрреалистите по отношение на подсъзнателното в сравнение с фройдизма. През двойна-

та призма на реално/ нереално , повърхност/дълбочина, видимо/невидимо, и тук се очертава и една основна пресечна точка в изследването между интереса на сюрреалистите към алтернативни култури и други, „по-чудни светове“ и централната за Тони Морисън афро-американската тематика. Чрез съдбите на двамата герои, които се развиват по оста загуба-травма-припомняне, се разгръща широка историческа картина на афро-американската история, от расистката сегрегация в Юга, през Корейската война до медицинския апартейд на 1950-те години. Началният образ на призрачния, отчужден дом и топоса на Юга въвеждат темата за загубата на корените и невъзможното пътуване към тяхното преоткриване. Смесването на травматичните спомени на Франк от Корейската война с наследството на расизма и робството е постигнато чрез характерни сюрреалистични образи на телесно разчленяване, осакатени човешки тела, деформирани крайници. Тук трябва да се спомене убедителния анализ на функцията на образа като катализатор на психическа промяна и у героя, който освобождава потиснатите спомени, напр. образът на ръката на азиатското момиченце и двете сцени с конете и погребението на анонимния човек в началото и на финала на романа. Заслужава да се отбележи и централният образ на призрачния зутер, който обвързва минало с настоящето и става предвестник на положителни промени у героите. Тук се очертава многофункционалността на образа - от историческото значение на зутера като социална емблема на афро-американските протести, през стабилизиращото му въздействие за травмираната психика на Франк, до ролята на му на катализатор на положителна трансформация у Франк. Във финалната сцена с конете, когато зутерът се явява на Сий, образът се свързва с магическата му сила да преминава подсъзнателно от брата към сестрата, което се тълкува като акт на преоткриване на африканската колективната родова памет. Идеята, че изцелението на индивидуалната психика минава през преоткриване и вписване в колективното начало е проследена и в сюжетната линия на Сий и подчертана чрез символизма на куилта. Видян като метафора на стремежа да се изгради индивидуална и колективна хармоничност, куилтът е сравнен с джаза, друг символ на афро-американската творческа изява. С анализите на образите на зутъра и куилта, които изразяват изцелителната сила на колективното и съхраняват афро-американската памет, Полякова стига до важен извод за творчеството на Тони Морисън - писателката издига колективната субективност като алтернатива на класическото модернистичното схващане

за „самоизграждащата се, сингуларна идентичност”. Би било интересно да се проследят и други отлики във връзка с афро-американската тематика по линията на модернистични елементи в стила на Морисън.

Като цяло, двете аналитични глави изграждат убедителен интертекстуален диалог между творчеството на Морисън и френския сюрреализъм и очертават в по-широк план устойчивото влияние на модернистичния авангард върху постмодерното писане и постколониалния афро-американски дискурс. Въпреки, че фокусът на дисертацията е върху два романа, съществуват множество отправки, паралели и коментарии върху останалите романи на Морисън, което създава усещане за цялостно изследване на нейната проза.

Дисертацията е написана на богат и хубав английски език, а представеният автореферат на български и справката за научните приноси предават точно съдържанието на дисертационния труд и неговите постижения. Дисертацията и публикациите по темата разкриват Полякова като обещаващ млад литературен изследовател с много добра подготовка в няколко научни области и способност за самостоятелна работа. Въз основа на всичко това, предлагам на научното жури да присъди на Марина Полякова научната и образователна степен „Доктор”.

Сил Русенова